

Ahlakta Niyetselci Yaklaşım: Petrus Abelardus Örneği

Intentionalist Approach to Morality: The Example of Peter Abelard

Alper KORKMAZ¹

¹Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Felsefe Tarihi Bilim Dalı, Sivas, Türkiye;
alpkippp@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-2039-7036

ÖZ

Yayın Süreci/Publishing Process

Başvuru/Received: 17/10/2025

Kabul/Accepted: 22/12/2025

Yayın/Published: 31/12/2025

Anahtar Kelimeler

Niyet etiği, Ruhun erdemleri, Ruhun Kusurları, İyi Niyet, Nihai İyi

*Sorumlu Yazar

Corresponding Author:

Alper KORKMAZ
alpkippp@yahoo.com

DOI:

<https://doi.org/10.55044/meusbd.1805547>

Keywords

Ethics of Intention, Virtues of the Soul, Vices of the Soul, Goodwill, Ultimate Good

Makaleye atıf vermek için

How to cite this article (APA 7):

Korkmaz, A. (2025), Ahlakta niyetselci yaklaşım: Petrus Abelardus örneği. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9 (1), 51-68.
<https://doi.org/10.55044/meusbd.1805547>

Copyright: © 2025 by the authors.

This article is an open access article distributed under terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY-SA) license

Bir normatif etik türü olan niyet etiği, ahlaki iyi ve kötüyü, niyetin belirlediği kanaatini anlatır. Bir davranış iyiye çeviren niyetin niteliği önemlidir burada. Örneğin Abelardus'ta davranış iyiye çeviren niyet, Tanrı'nın iradesini uygulama isteğidir. Davranış kötüye çeviren niyet ise Tanrı'nın iradesine ters şeyler yapmayı, Tanrı'yı küçük görerek istemektir. Burada böyle bir isteğe sahip olmak tek başına günaha girmek için yeterlidir. Bir Orta Çağ Hristiyan düşünürü olarak Abelardus'un aynı davranışa kimi zaman kötü, kimi zaman suç, kimi zaman da günah dediği görülmektedir. Çünkü dinsel açıdan kötü, suç ve günah ayrımı o kadar da belirgin değildir. Bu ayrımın seküler bakış açısında belirgin olduğu düşünülebilir. Öte yandan, Abelardus'un iyiliğe çağrısı, diğer hayattaki mutluluğa yönelik bir vurgu taşır. İyiliğe davette, iyi olmakla gelecek bu hayattaki mutluluğa vurgu yapılmasına da rastlanabilmektedir. Dünyadaki kötülüğün doğa ve insan bedeni dışındaki kaynağının, insanların kötü davranışları olduğu düşünülürse, ahlaka davette vurgunun, kötü davranışlardaki gerilemeyle beraber gelecek genel huzura yapılmasının, ahlaklılığa özendirmek bakımından daha etkili sonuç vereceği de öngörülebilir.

ABSTRACT

Intention ethics, a type of normative ethics, describes the belief that moral good and bad are determined by intention. Here, the character of the intention that turns a behaviour into a good one is important. For example, for Abelard, the intention that turns an action into good is the desire to do God's will. The intention that makes an action bad is the desire to something contrary to God's will, out of contempt for God. Here, merely having such a desire is enough to constitute a sin. As a medieval Christian thinker, Abelard sometimes calls the same behaviour bad, sometimes crime, and sometimes sin. Because from a religious perspective, the distinction between bad, crime and sin is not that clear. It might be considered clear from a secular perspective. On the other hand, Abelard's call to goodness carries an emphasis on happiness in the afterlife. In the invitation to goodness, one can also come across an emphasis on the happiness in this life that will come with being good. The source of evil in the world, other than nature and the human body, is the bad behaviour of people. If the call to morality emphasises the general serenity that will come with a decline in bad behaviour, this can further encourage morality.

* Bu makale, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Felsefe Tarihi Bilim Dalı'nda, Prof. Dr. Rıza Bakış danışmanlığında, Alper Korkmaz tarafından yazılan "Ahlakta Niyet Sorunu" adlı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Ahlaki değerlendirmeye konu olabilen insan davranışları, bilinçli ve iradi olarak gerçekleştirilen eylemlerdir. Bu nitelikteki eylemler kendimize, başka insanlara, doğaya veya Tanrı'ya yönelik olduğunda iyi veya kötü olarak değerlendirilebilmektedirler. İyi ve kötü ise ahlaki değerlendirmede kullanılan iki temel kavramdır. Ahlaki değerlendirmede konu diğer insanlara yönelik davranışlar olduğunda söz konusu olan, sosyal ahlaktır (Gökalp, 2010, s. 21). Ancak sözü geçen bu ahlak, Hegel tarafından öznel ahlakın karşısına konumlandırılan toplumsal ahlakla aynı anlamı taşımaz. Hegel'in toplumsal ahlaktan kastı, içinde yaşanan toplumun kurumlarında somutlaşan rasyonelliğin benimsenmesidir. Bu anlayışla zıtlık içindeki öznel ahlakı, insanın rasyonel boyutundan türetilen Kant ahlakı temsil eder (Inwood, 1992, s. 260-261).

Ahlaki yaşamın felsefi olarak incelemesini yaparsak ahlak felsefesi yapmış oluruz. Bu inceleme ise farklı yaklaşımlarla yapılabilir. Bu yaklaşımlar genel olarak ikiye ayrılır: tasvirî tutum ve normatif tutum. Tasvirî tutumda, belli bir toplulukta iyi sayılan davranışların tespitini yapmak amaçlanırken, normatif tutumda insanları iyi olduğu öngörülen davranışlara yönlendirmek amaçlanır.

Normatif tutum içindeki ahlakçılar, kendi iyilerini oluştururken kişiliği, davranışın sonucunu veya niyeti esas ve ölçüt almak bakımından birbirinden ayrılırlar. Yani ahlaki değerlendirme yaparken kişilik, davranışın sonucu ve niyet unsurlarından hangisini esas alıyorsa onda kimi özelliklerin bulunup bulunmadığına bakarak iyi veya kötü şeklinde bir değerlendirmede bulunurlar. Örneğin toplumcu yararcılıkta bir davranış olabildiğince çok kişinin mutluluğuna katkı sağlıyorsa iyi kabul edilir.

Konumuz olan niyetselici yaklaşımdaysa ahlak konusunda kişilik veya sonuca değil, esas olarak niyete önem verilir. Bu tutumun bir temsilcisi olması bakımından, Petrus Abelardus'un etik görüşünü incelemek istemekteyiz çünkü onun yaklaşımı, niyet ahlakının radikal bir biçimi olarak belirginleşmektedir. Nitekim Abelardus'a göre ahlak, tümüyle bir niyet sorunudur. Bir davranışı iyi veya kötü yapan şey, gerisindeki niyettir. Buna göre, iyi veya kötü olmak, davranışa değil niyete ait bir özelliktir. Düşünürler, iyi niyet için farklı ölçütler getirmişlerdir. Örneğin Kant'a göre, bir niyette ahlaki ödevi gerçekleştirme isteği varsa o iyidir (Kant, 2002, s. 9, 13).

Erich Rothacker, geliştirdiği dogmatik kavramı ekseninde, kuram eleştirisinde izlenebilecek yola dair bazı ipuçları vermiştir. Buna göre dogmatik, evrensel bir sistemdir. Bu tür sistemler genelgeçer ve zorunlu şekilde geliştirilir. Onlar, aynı alanda başka sistemler geliştirilemeyeceği iddiasındadırlar. Ancak bu sistemlerin dışında yer

alan bir hareket noktası daima bulunabilir. Buralardan yeni sistemler geliştirilerek kendini mükemmel gören sistemlere eleştiriler yöneltilebilir. Bu eleştiriler, hedefteki sistemlerin varsayımlarına da yönelebilir. Bir sistemde, mantıksal kuruluş bakımından kusur bulunmayabilir. Çünkü sistemler, eksiklerini giderme ve kalkış noktaları olan öncülleri, mantıksal sonuçlarına kadar eksiksiz kurma eğilimindedir (Rothacker, 1990, s. 31, 35). Abelardus'un etik görüşü de kurulmuş bir sistem olarak, varsayımları açısından ve dışarıda bıraktığı noktalardan hareketle eleştirilebilir. İçeriden de eleştirilebilir ancak yeni düzenlemelerle kusurlarını gidererek bu tür eleştirileri savmak, bahsi geçen dogmatikğin bir özelliğidir. Eleştiri, ileri sürülen iddiaların olguya veya mantığa uymadığı noktalara da dikkat çekebilir. Ama Abelardus'un etik görüşünü bu şekilde ele almadan önce onu doğru biçimde anlamaya çalışmak gerekmektedir.

Abelardus'a göre ahlaki problem nedir? Onun kökeninde ne vardır? O, nasıl çözülebilir? Ahlaki başarının neticesi ne olacaktır? Ahlaki düşkünlük ve başarısızlığın neticesi ne olacaktır? Öncelikle bu soruların cevaplarını bulmaya çalışacağız. Nihayetinde, Ablardus'un ahlaki problemle ilgili açıklamasının ve çözüm önerisinin ikna ediciliğine dair bir hüküm ortaya konulacaktır. Onun etik görüşünü ortaya koymak için öncelikle ahlak konusundaki kendi çalışmalarına müracaat edilecektir. İkinci olarak da başkalarının onun etiğini ele aldıkları çalışmalarından yararlanılacaktır.

Bununla birlikte, konumuz olduğu için öncelikle niyet ahlakının ne olduğu üzerinde durulacak, bu husus netleştirilecektir. Bu yapılırken ahlaki davranışın ve niyet ahlakının kendilerine has yönleri ortaya konacak; konumuzla alakaları dolayısıyla, niyet kavramıyla birlikte neden ve erek kavramları irdelenecektir. Bunları yapmak aynı zamanda, etik görüşünü inceleyeceğimiz Abelardus'un düşüncelerini anlamak için bir ön hazırlık olacaktır.

1. Ahlak ve Ahlak Felsefesi Kavramlarının Anlamı

Yunancadaki ethos sözcüğü, etik sözcüğünün köküdür ve üç temel anlama gelir: (1) Bir kimsenin evi ve yurdu (ortak yaşanan yer anlamında); (2) alışkanlıklar ve töreler; (3) ahlaki bilinç ve ahlaki karakter. Birbiriyle alakasız duran bu anlamların tarihsel bir tecrübeyi ve sıralanışı yansıttığı düşünülmektedir. Buna göre, sözcük birinci anlamıyla, birlikte belli bir yerde yaşama biçimindeki basit bir ilişkiyi ifade eder. Ardından, bu birliktelik ve üretim faaliyetinde bulunma durumundan, ortak alışkanlıklar ve töreler anlamı ortaya çıkmıştır. Sonrasında da yavaş yavaş alışkanlıkların gelişmesinin ve eğitimin neticesinde ortaya çıkan manevi ihtiyaç ve öznel ahlaksal bilinç anlamı doğmuştur (Atayman, 2005, s. 11-12). Öyleyse burada, zaman içinde oluşmuş üç ayrı

anlamın bir sözcükte aynı anda bulunması söz konusudur.

Toplum hâlinde yaşanan her yerde rastlanan ahlak, sosyolojik anlamda aile, eğitim, sanat, siyaset gibi sosyal kurumlardan biridir ki onun karşılık geldiği şey, insan davranış ve tutumları üzerinde etkiye sahip bir değerler ve kurallar sistemidir. İnsan davranışları üzerinde düzenleyici role sahip olan ahlak aracılığıyla ahlaki hayat belirir ki bu, ahlaki ölçütler aracılığıyla yapılan değerlendirmelerle kontrol edilen, insan yaşamının bir uzantısı olan sorumluluklar alanıdır. Ahlaki değerlendirme, iyi ve kötü şeklindeki temel ahlaki kavramlara göre yapılır. Bu değerlendirme, insanın neye veya kime karşı sorumlu olması gerektiği sorusuna bağlı olarak anlamlı hâle gelir. Burada sorumlu olunan odaklar Tanrı, doğa, kişinin kendisi veya diğer insanlardır. Bunlar arasında genellikle diğer insanlar, sorumlu olunan odaklar içinde ön plana çıkar ve buna da sosyal ahlak denir. Ahlak felsefesi ise pratik alanda varlık bulan ahlakın teorik tarafı, ahlakın bilgisi hakkında felsefenin yaptığı muhakeme ve değerlendirmelerdir. Ahlak felsefesi bir yönüyle de ahlaki yaşayışın gereklerinin bilgisine erişmeye yönelik düşünsel bir faaliyettir (Gökalp, 2010, s. 21).

“Etik” ve “ahlak felsefesi” ifadelerinin farklı anlamlarda kullanımına rastlansa da onları aynı anlamda kullanacağımızı belirtmeliyiz. Daha önde de belirtildiği gibi ahlak felsefesi, ahlaki pratiğin teorisine karşılık gelir ve onun için akıl ve tutku boyutlarına sahip insanın bu boyutlarının çatışması sorununu çözme amacındadır. Ahlak felsefesine insanın iradi, yani ahlaka konu olan davranışlarını değerlendirmek şeklinde bir amaç da belirlenebilmektedir. Bu tür davranışların sebeplerini araştırmak daha farklı bir tutumdur. Ahlaki davranışlar içinde üstün tutulan veya değer verilenlerine, “iyi” denir. Bir bakıma, hangi davranışlar üstün, hangileri aşağı, belirlenmek istenen budur. Öte yandan, törel terimlerin tanımıyla alakalı önermelerin, ahlak felsefesini meydana getirdiği de düşünülmekte ve böylece psikoloji veya sosyolojiye, törel olaylarla bunlar arasındaki nedensel ilişkileri resmetme görevi yüklenebilmektedir (Topçu, 2021, s. 21-22; Ayer, 1998, s. 80).

İnsan davranışlarının tümü ahlakın konusu olmaya uygun değildir. Bunlar içinde sadece bir kısmı ahlaken değerlendirilebilecek gibidir. Bir davranış ahlaki kılan özellikler hangileridir? Şimdi bu konuya girmek uygun olacaktır.

2. Ahlaki Davranışın Doğası

Davranışlarımız, gerçek anlamda bizim olanlar ve olmayanlar biçiminde ikiye ayrılabilir. Davranışlarımız içinde, bilincimiz ve düşüncemizle yaptıklarımız bize aittir. Bu türden olmayan davranışlar, tam olarak bizim değildir ve bunları da refleksler

ve otomatik hareketler oluşturur. Otomatik hareketler de kendi aralarında üç çeşittir: içgüdüsel olanlar, alışkanlıkla yapılanlar ve telkinli hareketler. Telkin bir tür etkidir. Ona maruz bırakılmak söz konusudur. Söz veya fiil şeklinde olabilen telkinin varlık bulması, belirli bir harekete sevk ettirecek tarzda inanmayı sağlayacak bir fikrin kişiye verilmesiyle olur. Bu etki iyiliğe veya kötülüğe dönük olabilir. Gerçekten bize ait olan bilinçli ve iradi hareketlerdeki bilinçlilik, etraflıca düşünüp karar verme durumunu; irade ise bu kararı uygulayabilecek güce sahip olmayı anlatır. İradenin, fiiller arasında iyileri seçerek zuhur etmesine ise “ahlaki irade” denir (Başgil, 1974, s. 28-34). Böylece ahlaka konu olan davranışların, tam olarak insana ait olan bilinçli ve iradi davranışlar olduğu anlaşılmaktadır. Otomatik olarak veya refleks olarak oluşan kimi hareketlerin zuhur yeri de insandır ama bunlarda, düşünülmürlük ve seçilmişlik ögesi bulunmadığından bunlar ahlaki değerlendirme için uygun değildir.

İnsanın özgürlüğü, iyiliğe yetenekliliği gibi şeyler reddedilirse zaten ahlak üzerine düşünüp konuşmaya gerek kalmaz çünkü ahlak, sözde bir gerçeğe dönüşür. Öyleyse, insanlardan iyiye yönelmelerini istemenin ve ahlaki yaşam denen şeyi entelektüel olarak incelemenin haklılığı adına, seçme özgürlüğü gibi kimi ahlaki unsurların varlığı onaylanmalıdır. Bu onaylama da kimi yerinde sebeplere dayandırılabilirse rasyonelleşerek bir inançtan veya varsayımdan daha fazlası hâlini alacaktır. Durum böyle olsa da insanlar bugüne dek ahlaki bir olgu saymış ve anlamak için onu incelemişlerdir. Felsefede bu incelemenin birbirinden farklı biçimlerinin olduğu görülmektedir.

3. Niyet Ahlakı

Ahlaka yaklaşmanın ve ahlaki incelemenin farklı biçimleri, farklı etik yaklaşımları ortaya çıkarır. Farklı etik yaklaşımların bir sınıflandırması şöyledir: Bir tarafta klasik ahlak felsefesi yer alırken, diğer tarafta son yüzyılda ortaya çıkmış metaetik ile eleştirel etik bulunur. Klasik etik de kendi içinde normatif ve betimleyici etiklere ayrılır. “Ne yapmalıyız?” sorusuna yanıt arayan normatif etik, ahlaki olana ölçüt belirler ve bunu da dört farklı tarzda yapar. Böylece ahlakilik davranışta, davranışın gerisindeki niyette, davranışın sonucunda veya insanın kişiliğinde aranır. Bunlardan ilkinin örneklerine tek tek iyi ve kötü fiiller listesi hazırlayan manevi doktrinlerde rastlanabilir. Bununla birlikte ikincisi niyet etiğini, üçüncüsü teleolojik etiği ve dördüncüsü erdem etiğini meydana getirir. Betimleyici ahlak felsefesi ise ahlakiliğe kriter getirmek yerine olguyla uğraşır; bu felsefede, mesela “Belirli bir toplulukta ahlaki olanın kriteri nedir?” gibi yaşanmakta olan durumlar araştırılır. Klasik ahlak felsefesinin karşısında yer alan metaetik ile eleştirel etik ikilisinden metaetik son zamanlarda etkili olmuştur ki ona göre etiğin işlevi önceden

olduğu gibi iyi bir hayatın ne olduğunu izah etmek veya “Nasıl yaşamalı?” sorusunu yanıtlamak değildir de ahlak teorilerinin içerdiği kavramlar ve önermelerin çözümlenmesi ve aydınlatılmasıdır. Burada çözümlenen ve anlamı netleştirilmek istenen kavramlara iyi, kötü, doğru, yanlış, ödev, özgürlük ve sorumluluk örnek verilebilir. Ayrıca metaetik tarafından bu tür kavramların ahlaki kullanılışı ile ahlaki olmayan kullanılışı arasındaki fark da araştırılır (Türkeri, 2008, s. 141-142; Arslan, 2012, s. 182; Cevizci, 2018, s. 35; Frankena, 2007, s. 174; Hacıkadiroğlu, 2000, s. 267; Kuçuradi, 2019, s. 31). Eleştirel etik ise ahlak felsefesiyle ilgilenmenin ve uğraşmanın farklı bir yoludur. Klasik ve modern etiklere tepki olarak beliren bu etik yaklaşımı benimseyen kimseler, Kant’ın ödev etiği ile yararcılığın yetersizliği konusunda fikir birliği içindedirler. Ödev etiğine, tamamen rasyonel ve soyut oluşu, yararcı etiğe ise bayağılığı ve değersizliği nedeniyle eleştiri getirirler. Klasik etik, metaetik ve eleştirel etik sırasıyla geleneksel felsefenin, analitik felsefesinin ve kıta felsefesinin etik anlayışlarına karşılık gelirler (Moseley, 2019, s. 78-79; Omay, 2023, s. 41; Türkeri, 2008, s. 153-155; Mengüşoğlu, 2013, s. 317; Cevizci, 2018, s. 255-256).

Teleolojik etik ile erdem etiği gibi niyet etiği de normatiftir, yani ahlakilik için ölçüt getirir. Teleolojik etikte bu ölçüt sonuca, erdem etiğinde ise kişiliğe yerleşmiştir. Buna karşılık niyet etiği, ahlaki değerin belirleyicisi olarak niyete vurgu yapar ve onu ön plana çıkarır, yani niyet etiğinde ahlaki olanın kriteri, niyette bulunur.

Kant’ın deontolojik etiği, niyet etiğinin en tanınmış ve en başarılı örneğidir. Ancak ahlakta niyet konusunu en çok öne çıkaran etiklerin dinsel etikler olduğunu da belirtmek gerekir. Kant etiği, Orta Çağ dinsel etiğinin modern bir versiyonudur. Çünkü o da dinsel etik gibi, ahlaksal açıdan sonucun değil eylemin belirleyiciliğini kabul eder; ayrıca benzer olarak, evrensel bir ahlak yasasının var olduğunu ve insanın bazı ödevleri bulunduğunu kabul eder (Cevizci, 2018, s. 91, 115).

Niyeti, belirli bir amaca yönelme düşüncesi ve belirli bir neticeye ulaşma isteği olarak; niyet etiğini de ahlaki davranışta sonuçtan ziyade niyete önem veren, sonucun insanın etki alanının dışında kalmasına rağmen niyetin belirleyici olduğunu savunan ahlak görüşü olarak tanımlayabiliriz (Blackburn, 1996, s. 132; Çotuksöken, 2021, s. 27-29, 176-177; Cevizci, 1999, s. 630-631).

Ödev etiğinde (deontolojik etik), bir davranışı iyi niyet, doğruya çevirir. İyi niyet ise ahlaki ödevi yerine getirmeyi istemektir. Yani ödev etiği, niyet etiğinin bir türüdür ve asıl olarak teleolojik etikle zıtlıdır. Böylece bir davranışın doğruluğunu ödev etiği -yol açtığı sonuçlardan bağımsız olarak- bazı ahlaki ödevlerin yerine getirilip getirilmemesine,

bazı ahlak kurallarına uyulup uyulmamasına bağlı olarak belirler. Ahlakta davranışın sonuçlarından ziyade, temelindeki yerine getirilen niyet, kural veya ödev önemlidir. İnsan akıllı ve sorumlu bir varlıktır, ahlaken yapması gereken kimi şeyler vardır. Teleolojik etiğin davranış ölçütleri belirlemede değerlere öncelik verdiği noktada ödev etiği bundan kaçınır, ahlaki davranışın doğruluğu ve ödevle göreliliği üzerinde durur. Sergilenecek davranış, kendi açısından değerlendirmeye tabi tutulmalıdır, muhtemel sonuçları açısından değil. Davranışın değeri kendindedir, yol açtıklarında değil. Doğru davranış, teleolojik etiklerdeki gibi haz ya da mutluluktan değil, ödevden türer. Ahlaki davranışın ölçütü ancak eşitlik, tarafsızlık veya evrenselleştirilebilirlik gibi formel şeyler olabilir (Cevizci, 2018, s. 89-91).

Deontolojik etikler içinde, dinsel olanlar ön plandadır. Ortaçağ dinsel etiğinin modern versiyonunu üreten Kant'ın, burada Hristiyanlıktan ve bu dine mensup düşünürlerin çalışmalarından esinlendiği söylenebilir. Hristiyan ahlakına göre var olan Tanrı, bazı ahlaki kurallar koymuştur ve doğru davranış bu kurallara uyan şeyler yapmak, yanlış davranış ise uymayan şeyler yapmaktır. Hristiyanlıkta ortaya konan dinsel ahlak sonradan Aziz Augustinus, Petrus Abelardus ve Aquinalı Thomas gibi düşünürlerce geliştirilmiştir. Örneğin Augustinus “aşk”, Abelardus “niyet” olmak üzere Hristiyan ahlak anlayışının çeşitli yönlerini öne çıkarıp üzerinde çokça durmuşlardır. Niyete en fazla vurgu, Abelardus'ta göze çarpar (Cevizci, 2018, s. 91-92). Niyet ahlakı denince belki de en çok öne çıkan ad olması nedeniyle burada Abelardus'un etiği incelenecek ve onun ikna ediciliği hakkında bir görüş ortaya konulacaktır. Ancak öncesinde, manzarayı netleştirmek için niyet kavramını ve onunla ilişkili neden ve erek kavramlarını irdelemek yerinde olacaktır.

4. Neden - Erek - Niyet Kavramları

Niyet ahlakında ahlaki olanı belirleyen asıl öge niyettir. Bu ahlak çerçevesinde irade, kasıt, güdü, isteme, tasarlama gibi sözcüklerin niyet sözcüğüyle aynı veya benzer anlamlarda kullanıldığı görülmektedir. Aslında hangi sözcük seçilirse seçilsin atıf, insan davranışlarının gerisindeki içsel sebebe yapılır.

Niyet, iradenin kesinleşip bir davranışın sergilenmesine yönelmesi biçiminde tanımlanabilmektedir (Dönmez, 2007, s. 169-170). Ya da niyet, yapılacak şeye dair net bir kavrayış sayılmıştır. Buna göre, niyetsiz ahlak olmaz ancak ahlaki olanın ortaya çıkması için niyete gayretin eklenmesi gerektiği de düşünülmüştür (Bergson, 2016, s. 111).

Neden ise bir şeyi değiştirmeye ya da meydana getirmeye gücü olan şey şeklinde tanımlanır. Nedenin bir özelliği de, zaman bakımından, yol açtığı değişimden ya da meydana getirdiği şeyden önce gelmesidir. Dahası sonuç, neden aracılığıyla izah edilir çünkü ondan zorunlu olarak çıktığı öngörülür. Kısacası neden, değişimi ortaya çıkaran unsurdur ve Aristoteles onun maddi, fail, biçimsel ve ereksel olmak üzere dört türünden söz eder (Bunning and Yu, 2004, s. 108).

“Neden” ile “sebebe” sözcükleri arasında ayrıma gidip, kendisinde bir yönelimsellik bulunan sebebin, doğaya gönderen nedenden farklı ve insan dünyasına ait olduğunu, böylece onun “anlam” biçiminde anlaşılmasının uygun olacağını belirtenler vardır (Öğüt, 2022, s. 17-18). Burada yapılan şey aslında, “neden” ile eşanlamlı “sebebe” sözcüğüne “ereksel neden” anlamını yüklemektir. Böylece bu kullanımı onaylayanlarda bile yapılanın uygunsuzluğunu doğrularcasına, “sebebe” sözcüğünün kimi zaman “neden” ile aynı anlamında kullanıldığı görülür.

Ereğin anlamı ise gerçekleştirmek için tasarlanan ve erişilmek istenen durumdur. Başka bir deyişle erek, bir süreç, eylem ya da işlemin nihai hedefi, bir gelişmenin ona yöneldiği nihai amaç veya tamamlanmışlık hâlidir (Akarsu, 1975, s. 65; Cevizci, 1999, s. 837). Erek ve niyet sözcüklerinin her ikisinde de gelecekteki bir şeye yönelmişlik hâli söz konusu olmakla birlikte erek, erişmek istediğimiz, gerçekleştirmek için tasarladığımız şey (amaç) anlamına gelirken; niyet, belli bir amaca yönelme düşünce ve arzusu demektir (Bunning and Yu, 2004, s. 352).

Neden, erek ve niyet kavramları soyut nitelikte olduğundan onları açıklamak için futbol alanından somut bir örnek kullanmak yerinde olacaktır: Bir futbol takımının ereğini bir maçta, maçı kazanmak olarak saptarsak bu erekle sahaya çıkan bu takımdan bir futbolcunun niyeti, gol atmak ve gol yememek olacaktır. Bu futbolcu bir gol atarsa golün nedeni, mesela onun topa attığı tekme olacaktır. Atılan golde, neden olarak tekme, gol atma niyetinin gerçekleşmesine aracılık etmiştir. Öyleyse olaya daha geniş bir açıdan bakarsak gole neden olan tekmenin temelinde, gol atma niyeti vardır ve bu niyetin de kökeninde maçı kazanma ereği vardır. Yani maçı kazanma ereğinden gol atma niyeti, gol atma niyetinden de gol ile sonuçlanan topa vurma eylemi kaynaklanmıştır. Böylece görülmektedir ki ereksel neden olan maçı kazanma düşüncesi bizzat gol atma ve gol yememe niyetleri ve buna uygun şekilde topa yapılan vuruş ya da hamlelerle gerçeklik kazanmaya çalışıyordur. İşin esası, neden ve niyet, ereğin gerçekleşmesi olayında birer an veya aşamadır.

Mevcut tablodan nedenin geçmişe, ereğin geleceğe, niyetin ise şimdiye ait olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak geçmiş nedene, gelecek ereğe, şimdi ise niyete aittir de denebilir. Öyleyse arkasında neden üzerinden geçmiş yahut erek üzerinden gelecek bulunsa bile şimdiyi ve şimdi yapılanları niyet belirlemekte veya yönetmektedir.

5. Abelardus'un Ahlak Görüşü

Abelardus'un ahlak görüşünün oluşumunda, Hristiyanlık ve Antik Çağ felsefesinin rolünden söz edilebilir. Bununla birlikte ön planda olan Hristiyan inancıdır. Onun niyet etiği dinî karakterlidir. Hristiyanlık tarafından bu etiğe çok farklı bir boyut katılmıştır. Antik Çağ etiğinde önemli olan eylemdir ve o zamanlar eylemin içsel arka planı önemli değildi, hatta fark edilmediği bile düşünülebilir. Oysaki Hristiyan ahlakçılar, eylemi değil ama istemenin iç hareketini önemli bulmuşlar; ahlaki değeri onda görmüşlerdir. Ahlak içe indirgenmiştir yani tüm dış koşullardan ve bize bağlı olmayan iç koşullardan bağımsız görülmüştür. Eylem, söz ve düşünce kökenli günahlar birbirlerinden ayrılabilirse bile önemli olan düşünce günahıdır zira diğerleri ondan kaynaklanır. Eylem ve söz aracılığıyla yalnızca düşünce günahı son evresine götürülür ve tamamlanır (Çotuksöken, 1988, s. 61-62). Bu demek oluyor ki günah türünden davranışlar veya sözlerle karşılaşmak, olayın sonuna şahitlik etmek oluyor zira iş buraya gelmeden önce içeride olup bitmiştir zaten. Yani davranışa veya söze yansıyan günah, içerideki gerçek günahın görüntü kazanmasıdır sadece. Ancak günah niyetin teşekkülüne bağlıysa kötü niyet oluşsa bile davranış veya sözle tamamlanmadıkça onun farkına varılamayacaktır. Burada şu sorulabilir: Kötü niyet hiç davranışa veya söze dönüşmemiş olsa bile günah yine gerçekleşmiş olur mu? Abelardus'ta ahlakilik özel olarak niyetle, genel olarak insanın iç dünyasıyla ilgili bir meseledir. O, ahlaki olanı niyete bağlarken ahlakilik kaynağı olarak niyete alternatif olabilecek arzu, karakter ve davranış öğelerini tek tek elemiştir. Arzu ögesini, kötü olduğu öngörülen bazı eylemlerin kötü bir arzu olmaksızın yapılabilmesi olgusuna bağlı olarak eler. Mesela kendini koruma hâllerinde, arzu edilmeksizin saldırganın ölümüne sebebiyet verilebilir. Karakter ögesini, iyi ve kötü insanlarda aynı karakter özelliklerinin bulunabilmesi olgusuna bağlı olarak eler. Mesela cesaret, yasadışı işler çeviren birinde bulunabildiği gibi yasalara bağlı birinde de bulunabilir. Davranış unsurunu ise aynı davranışın iyi yahut kötü niyetle yapılmasına bağlı olarak anlamının değişmesi olgusu yüzünden eler. Bir de mesela hoş görmek gibi kendi başına iyi olduğu öngörülen davranışlar vardır. Fakat hoş görmek, bir kusura yönelik olduğu zaman iyilik özelliğini kaybeder. Kötü bir davranışı hoş görmek, onu özendirdiği için yanlış bir tutumdur (King, 1995, s. 215-218).

Anlaşıyor ki Abelardus'a göre ahlakiliğe kaynaklık bakımından niyet, buna aday

diğer ögelerin aksine kimi durumlarda belirleyicilik özelliğini kaybetmez. Yani diğer ögelerin tersine niyet, iyi ve kötünün oluşması konusunda her zaman için egemenliği elinde bulundurur. Bu sebeple de Abelardus'a göre ahlaki iyi ve kötünün değişmez kaynağı odur.

Abelardus davranışı, ahlaki değerlendirme yapmak için yetersiz görse de davranış sahasının varlığını asla reddetmez. Ahlaki değer esasında istemeyi gösteren niyete bağlıdır. İsteme, kalbin belirli bir amaca yönelen gizli hareketidir ki bu hareketin felsefi adı niyettir. Niyet veya ahlaki düşünüş tanrısal yasaya uyduğu zaman yani onun gereklerini yerine getirdiğinde iyi gerçekleştirilmiş olur. O hâlde iyi niyet, tanrısal yasayı gerçekleştirmeye yönelik bir istektir (Çotuksöken, 1988, s. 61, 76, 78).

Farklı ahlak anlayışları, kedilerine uygun bir insan anlayışı getirir. Böylelikle ahlaka ilişkin soruların yanıtını “İnsan nedir?” sorusuna verilen yanıt belirler. Doğal olarak Abelardus'un ahlak anlayışının gerisinde de insana dair belli bir görüş vardır. Bu görüş, başta Hristiyan inancından olmak üzere Antik Çağ felsefesinden de etkilenecek oluşturulmuştur. Buna göre insan, bilişsel bir tarafı olmakla birlikte, esasında bir ahlak varlığıdır. Ancak o, yaratılmış bir töz olarak iyi ya da kötü değildir. Aklını kullanmaya başladıktan sonra iyi ya da kötü olacaktır. Erdeme rıza gösterir, iyi niyetli olursa insan, iyi biri olmasının ödülünü öbür dünyada mutlaka alacaktır; “insan için en yüksek iyi”yi ifade eden, tam ve bitmez mutluluğa ulaşacaktır. “Gerçek en yüksek iyi” ise mutluluğun mükemmel huzuru anlamında, Tanrı'nın kendisidir ve bu durum O'nun özünde vardır, dışarıdan gelme bir şey değildir (Çotuksöken, 1988, s. 43, 56, 59, 81).

Abelardus ahlakı, ruhun iyi yahut kötü davranışlara yönelten erdem veya kusurları biçiminde tarif eder. Böylece o, ahlakın sahasının insanın iç dünyasında olduğunu kabul etmiştir. Bu erdem yahut kusurlar, insanın yapabileceklerinin olanağını içeren ruhsal bir doğadır. Böylece Abelardus'un ahlak felsefesi, bedenin doğasından, yani erdem yahut kusurlarından ayırdığı bu ruhsal doğaya uygun olarak biçimlenecektir. Ruhtaki kusurları, ahlak ile ilişkili olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayıran Abelardus'a göre, zayıf hafıza ve yavaş düşünme gibi kusurlar, adaletsizlik ve ölçsüzlük gibi kusurların aksine ahlakla ilişkili değildir. Oysa adaletsizlik ve ölçsüzlük erdemlere terstir ve ahlak ile ilişkilidir. Kızgınlık gibi duygu kusurları da vardır. Bunlar insanı kötü davranışlara yatkın hâle getirebilirler ama tek başlarına kötü davranışların nedeni değildir. Hatta ölçlülük aracılığıyla onlarla savaşırlar, onlara üstün gelinirse bu işten kazançlı çıkılır. Ruhun ahlaki kusurlarına teslim olmamak, onlarla mücadele etmek önemlidir. Bununla birlikte, insanı ahlaken çirkinleştiren şey, böyle yapmayıp kötülüğe teslim olmak ve hizmet etmektir. Ruhun ahlaki kusurlarına hoşnutlukla boyun eğmek ve bunu tanrısallığı hor görerek

yapmak, Tanrı'ya hakaret etmek ve O'na aldırmamak günahların en büyüğüdür (Abelard, 1995, s. 1-3).

Ahlaki değerlendirme için davranışı yeterli görmeyen Abelardus, davranış sahasının gerçekliğini kabul etmiyor değildir ve insan, ruhun adalet ve ölçülülük gibi erdemlerine göre yaşarsa içeri ile dışarı arasında bir ilişki kurulur, uyum oluşur. Beden, zekâ ve duygu kusurları vardır ancak ahlaki kusurlar bunlardan başkadır ve onların tersine onaylanıp benimsenmeleriyle ahlaki kötülük doğar. Fakat ahlaki değerlendirmede davranış esas alınınca beliren problemleri iyi yakalayan Abelardus; zekâ, duygu ve beden kusurlarını ahlakla alakasız görünce bunlarla ilgili problemlerin yaşayışa ve davranışlara ne kadar olumsuz etki ettiğini ortaya koyan modern ruh biliminin karşı çıkacağı şeyler söylemiştir. Öyle ki ahlaklılık zekâ, duygu ve bedenden doğmasa da kimi kusurlu hâllerile onlar kolaylıkla insanı ahlak sahasının dışına itebilir. Yani ahlaklı bir yaşamı olanaksızlaştırabilir. Örneğin Alfred Adler'in bahsettiği, davranışları dejenere eden aşağılık duygusunun oluşumunda bu nokta önemlidir (Adler, 2003, s. 17-18, 43-44; Adler, 2017, s. 66-76). Ama elbette Abelardus'un düşüncesinin modern bilimin verileriyle çelişik olması normal karşılanmalıdır. Bugün ulaştığım bir yargı, yarının bilimine uygun düşmeyebilir ancak bugünün bilimiyle uyumlu olmalıdır çünkü bilgiye ulaşma yöntemine bağlı olarak bilimin verdiği sonuçlar bilgi kütlesi içinde en güvenilir kesimi teşkil eder.

Abelardus'un bütün disiplinlerin gayesi ve sonu olarak nitelendirdiği etiğin gayesi, en yüksek yahut en son iyinin ortaya çıkarılmasıdır ona göre. Olgun ahlak disiplinini insanlığa İsa Peygamber iletmiştir. Nihai iyi olarak önceden zevk ve erdem öngörülmüş olsa da en yüksek yahut en son iyi, diğer hayattaki mutluluktur; erdemler bu mutluluğa erişmede kılavuz rolü oynar. Cennet mutluluğu, insan için en son iyidir ama bu mutlak en son iyiden ayrıdır. Mutlak en son iyi, kişiyi daha iyiye çeviren şey olarak Tanrı'yı memnun edecek olan Tanrı sevgisidir. Mutlak en son kötü ise kişiyi daha kötüye çeviren ve Tanrı'nın memnuniyetsizliğine neden olan Tanrı'ya yönelik nefrettir. Ancak cehennemdeki cezayı mutlak en son kötülük olarak nitelemek yanlış olacaktır zira oradaki cezalar adalet gereğidir. Ancak ceza, kötülük olarak görülse dahi günah ondan daha büyük bir kötülüktür. Öyleyse cezaya nihai kötülüktür, denemez. Çünkü eğer böyle olsaydı hiçbir şey cezayı kötülükte geçemezdi. Ancak dediğimiz gibi günah kötülük bakımından cezanın önündedir. Tanrı, hiçbir şeyin sebepsiz olmasına müsaade etmez ve kötülükleri iyi bir tarzda düzenleyerek iyilik hesabına kullanır, böylece kötülük özünde iyi olmasa da kötülüklerin var olması iyidir. Şeytan, en son kötülüğüyle iyi şeyleri kötüye çevirmeye çalışır oysa Tanrı, bilakis, kötülüklerden iyilikler çıkarır. Niyetin özelliğine

göre iyi yahut kötü yönde kullanılmayacak hiçbir araç ve mevzu yoktur. Kılıcın bir zorba tarafından şiddet için ve iyi bir hükümdar tarafından intikam için kullanmasında olduğu gibi. Acı çekmeyi hak etmemiş masumların da şeytanın yahut zorbaların eziyetine uğramasına rastlanması şaşırtıcı bir durumdur. Tanrı buna, bu kimseler günahlarından temizlensinler, daha dayanıklı ve başkaları için sabır timsali olsunlar diye müsaade eder. Eklendiği şeyin yarar ve üstünlüğüne mani olmayan, kıymetini düşürmeyen şey, iyi bir nesnedir. Hayat, ölümsüzlük, sıhhat, neşe, namusluluk ve ilim gibi şeyler, kendi başlarına yarar ve üstünlüğe sahip tözler olarak, “iyi” olarak adlandırılmalıdırlar (Abelardus, 2022, s. 68-69, 83, 85, 108-110, 134, 136, 139-140).

Abelardus, suçsuzların da acı çektiği durumlar olduğu saptamasını yapmasının ardından bunun bir bakıma onların iyiliğine olduğunu dile getirir. Onlar böylelikle günahlarından temizlenebilecek, daha kuvvetli olabilecek ve başkalarının nazarında sabır timsalleri olabileceklerdir. Bu söylenenler, insanın gelişmesi için kötülüğe uğramayı lüzumlu gören “karakter yapımı” teodisesinin bir kullanımıdır. Kötülüğün haklı sebeplerle bulunduğu dair izahlara genel olarak “teodise” denir. Başkaları gibi, karakter yapımı teorisine de karşı çıkmıştır. Buna göre, bu yoldan gelişme gibi yıkım da gelebilir (Madden, 1968, s. 155). Bunun dışında, böyle olayların kötü bir kişilik oluşumuna neden olabileceği de düşünülebilir. Örneğin, popüler kültür bu mevzuyu çok işler. Son zamanlarda bu mevzuya özellikle odaklanılmış, yaşadığı acı tecrübeler sonucu kötü biri olmayı kabul eden veya seçen insanların yahut fantastik karakterlerin öyküleri sinemaya taşınmıştır. Böylesi filmlerin öne çıkanlarından biri, Batman’ın karşısındaki kötü karakter olan Joker’in dönüşümünü anlatan filmidir. Fakat şüphesiz ki kötülüğe uğramak, insana kötülük yapma hakkı vermez. Oysa böylesi filmlerde, kötülüğe uğramanın insana böyle bir hak verdiği iması vardır.

Abelardus’a göre, günaha girmek için aslında fena bir şeyi güzel bulmak ve arzulamak yeterlidir, yapmak gerekmez. Yani eylemin ahlakiliğe kattığı bir şey yoktur. Hem günahı niyette değil de davranışta belirlemeye kalkınca birçok hata ve zorluk doğar. Mesela saldırıya uğrayan birisi, canını korumak için saldırganı öldürürse burada davranışın amacı canını korumaktır, öldürmek değil. Bu durumda o, kötülük mü yapmıştır? Ya da yaptığı şeyden memnuniyet duymadan bir yasağı çiğneyecek tarzda davranmaya zorlanan kişi günah mı işlemiştir? Tanrı’yı memnun etmeyi umarken bilgisizlik dolayısıyla şaşıarak hatalı bir şey yapmak da bu türdendir. Fakat cahillik özünde günah olmasa da cehaletten doğan günahlar da yok değildir. Yahudilerce gerçekleştirilen çarmıha germe olayı örneğinde olduğu gibi. Cahillik günahı, hatasız şekilde uygun olmayanı yapmaktır ki buna, “davranışta günah” denir. Uygunsuz şeyler

söylemek “konuşmada günah”, uygunsuz şeyleri istemek ise “düşüncede günah”tır. Fakat cahillik kaynaklı şeyler tam günah değildir zira burada Tanrı’yı küçümseme yoktur. Tanrı, bir insanın davranışını ahlaki olarak değerlendireceğinde davranışın kendine değil, onu hazırlayan zihinsel içeriğe bakar. Oysa biz, bunun için eyleme bakmak zorundayız. Tanrı, kimsenin göremediği yerde, en çok orada görür. Oysa bizim bakışımız, görünenin sınırları dışına çıkamaz (Abelard, 1995, s. 3-4, 18-20, 24, 27, 29).

Zihindeki suç konusu, Tanrı’nın alanına girdiğinden bizim konumuz meydandaki suçtur ve böyle bir suç, toplumun iyiliği için şiddetle cezalandırılmalıdır. Zira suçlu, oluşturduğu kötü örnek, başkalarını aynı suça özendirir. O yüzden orta yerde işlenen küçük bir suç bile fazlaca cezalandırılmalıdır. Böyle yapılırsa o suçu işlemekten insanlar cayacaktır, böyle yapılmaması ise o suça teşvik edecektir. Ancak biz görmüyoruz diye, zihindeki suç, suç olmaktan çıkmaz. Yine de içinde bulunduğumuz durum gereği, zihin suçunun değil de onun dışarıya yansıyan kötü sonuçlarının peşine düşmemiz ve onları cezalandırmamız lazımdır. Hâsılı, ahlaki değerlendirme yaparken biz davranışa bakarız, Tanrı ise kalbe... Tanrı’nın bu değerlendirmeyi kalbe göre yapması, davranışın kökünün kalpte bulunması ve O’nun oraya erişebilmesi nedeniyledir. Böyle bir olanağımız olmadığından zorunlu olarak biz değerlendirmemizi görebildiğimiz davranışa göre yaparız (Abelard, 1995, s. 18-20).

Abelardus’a göre insan doğa olarak hem iyiliğe hem de kötülüğe yeteneklidir. Ruhundaki erdemleri gerçekleştirmeyi seçer, bunun için çabalarsa iyi birine dönüşebilecektir. İyi niyet, tanrısal yasayı gerçekleştirmeyi istemektir. Hata, Tanrı’yı küçümsemek ve kötülüğe boyun eğmektir. Kötü bir şey yapmaya zorlanmak, cahillikle kötülük yapmak, hata olmadıklarından kötülüğe isteyerek boyun eğmek gibi değildir. Abelardus, etiği, tüm disiplinlerin amacı olarak görür ve etiğin amacını nihai iyi olan öte dünya mutluluğuna ulaştırmak olarak belirler. Böylece etik insana, ruhun erdemlerinin nihai iyiye ulaştıracak araçlar olduğunu öğretir. Ancak yine de kurtuluş için tanrısal yardım şarttır. Başkasının niyeti bize kapalı olduğundan davranışlardaki iyilik veya kötülüğe dikkat etmemiz gerekir. Niyet ve iç, asıl olarak Tanrı’nın konusudur ve davranışın ahlakiliğe bir katkısı yoktur. Çünkü davranış niteliksizdir, onu olumlu veya olumsuz yapan, niyettir.

Fakat bir kimse eşini aldatmışsa bu davranışı iyiye çevirecek bir sebebin bulunamayacağı açıktır. Öyleyse niyetin nitelik kazandırmasından ayrı olarak kendi başına iyi veya kötü olan davranışlar bulunuyor olmalıdır ve davranışın, niyetten ayrı olarak iyilik veya kötülükte artış veya azalışa yol açtığı da düşünülebilir. Böylece ikisi de öldürme niyetinde olan iki kişiden biri kurbanını işkenceyle öldürürse daha büyük bir

kötülük işlemiş olur.

Abelardus'un aynı olaydan kötülük, suç, günah olarak bahsedişine tanık olmaktayız. Kötülük ahlaka, suç hukuka, günah dine ait kavramlardır. Onun bu kavramları yerli yerinde kullanmadığı düşünülebilir ancak bu durum, seküler dünyamızda yadırganabilecek türdendir. Çünkü Orta Çağ'ın dinsel atmosferinde henüz kötülük, suç, günah birbirinden bugünkü gibi koparılmamıştır. Ancak bugüne ait bir gözle onları basamaklı bir yapıya kavuşturmayı istersek temele kötülüğün konması gerektiği düşünülebilir. Böylece bir şey kötü olduğu için suç ve günah olacaktır.

Bir iç dünyası olan insanın söz ve işlerinin başlangıç noktası buradadır, bu nedenle Abelardus ahlakta içi dikkate almayan görüşlerin tersine konuya gerçekçi yaklaşmıştır. Ahlaki değerlendirme noktası içte olduğu ya da eylemin başlangıcı içeride bulunduğu hâlde içeriği önemsemeden ahlaki yargı oluşturma hatalara ne kadar açık bir hâl olduğu barizdir. Ancak gerçek bu şekilde olsa bile herkes için diğerlerinin niyetlerini olduğu gibi saptamak bir sorundur. Abelardus, ahlaklılıkta iç esas alınınca ortaya çıkan içeriğe ulaşma sorununu, Hristiyanlık referanslı düşünmesinin tabii bir sonucu olarak teistik Tanrı inancıyla çözer. Abelardus'a göre zihnin içerisini görebilen Tanrı, değerlendirmesini buna göre yaparak insanı aklayacak veya suçlayacaktır ki bu mevzuda gerçek yargıç O'dur. Tabii ki bu açıklama ancak bu tür bir Tanrı inancına sahip olanlarımız için ikna edicidir.

Niyeti belirleme sorununun haricinde, ahlakiliği davranış anındaki zihin içeriğine göre belirlemeye çalışmak, şimdiki zamanın, geçmiş ve gelecek zamanlarla ilişkisini göz ardı ettiği için meselenin eksik veya yanlış anlaşılmasına yol açabilir. Niyet, şimdiki zamanda aktif olduğundan eylemi önceleyen niyetin niteliği ister istemez önemlidir. Fakat niyet üzerinde etkisi bulunan geçmişteki nedenler ve gelecekteki gayeler de önemlidir. Yani bir eylemin meydana gelmesinde geçmiş, şimdi ve geleceğin etkileşimi söz konusudur. Yani bir eylem nedenlerin, niyetin ve gayenin etkileşimlerinin eseridir. Ama bir kimse erdemli olduğu, kötü bir gayeye sahip olmadığı hâlde kötü niyetle davranamaz mı? Düşününce bu olmayacak bir şey gibi duruyor. Ancak gözlemin gösterdiği üzere, ani ve beklenmedik duygu olayları, erdemli yahut iyi gayeli bir kimseyi bile yanlışla sürükleyebilir.

Sonuç

Abelardus'un etiğinin katıldığımız ve katılmadığımız yönleri vardır. Abelardus davranış, söz ve düşünce günahlarının birbirinden ayrılacağını ancak içlerinde düşünce günahının önemli olduğunu düşünmekte haklı görünür çünkü insanda davranışın başlangıç yeri içerisidir. Yani insanda davranış, içteki bir sebebin dışa yansıyan etkisidir.

Bununla birlikte, kötü niyetin eyleme geçmese bile günah olduğunu düşünürken Abelardus, tam haklı gözükmemektedir. Çünkü örneğin, bir kimseye kin besliyorsam bu duygu ona, kinimi intikam eylemine dönüştürmedikçe zarar vermez. Birine kin beslemekle ondan intikam almak, akliselime göre düşünürsek aynı şey değildir. Ancak örneğin, kendini korurken birini öldürmekle plan yapıp birini öldürmek aynı şey değildir ki Abelardus özellikle bu noktaya dikkat çeker. Böylece elbette söz konusu olan aynı eylem olsa da niyete bağlı olarak bu eylemin anlamı değişecektir. Ayrıca Abelardus, her ne kadar “Ahlaki iyi niyet belirler.” dese de “İnsanların niyetine erişmek kural olarak söz konusu olamayacağından -çünkü insanın içi gizli bir sahadır- niyete bağlı ahlaki değerlendirme yapma işini Tanrı’ya bırakmak gerek.” derken haklıdır. Böylece insanlar ahlaki yargılarını davranışa göre oluşturmalarıdır. Abelardus, ahlakta içi esas alınca doğan sorunları Tanrı inancıyla çözer ki bu, meseleye makul bir yaklaşımdır.

Abelardus, öbür hayat mutluluğunu getireceği açıklamasıyla insanları iyi olmaya özendirmeye çalışır. Ama bundan daha iyisi, daha net ve kesin bir anlamda, ahlaklılığın bu dünyada insanlığa yapacağı katkıyı göstermektir. Çünkü ahlaki bakımdan iyi ilişkiler kurmanın hem bireysel hem de toplumsal ruh sağlığına katkı yapacağı bir gerçektir. Bunun en azından insan kaynaklı kötülüğü gerileteceği için genel huzura katkısı olacaktır. Yani ahlaki sorun, bir açıdan bir halk sağlığı sorunudur. Öte yandan başka bir hayat vardır çünkü bu hayat vardır, bu hayat olmasaydı başka bir hayat da olmazdı, diye düşünülebilir. Elbette bu düşünüş herkesi ikna etmeyebilir ancak yine de iyi olmaya çabalatacak bir gerekçe olarak halk sağlığı gerekçesine ilave edilebilir. Kısacası, ahlaklılığa özendirmek için onun öbür hayattaki getirisinden önce bu hayattaki getirisinden söz etmek daha ikna edici olabilir.

Aslında ahlaki olanı belirlemede zihniyet, niyete göre daha belirleyici ve öncelikli bir unsur gibi durmaktadır çünkü niyetin tersine bir anda oluşmaz, uzun yıllar içinde şekillenir zihniyet ve insanın ne olduğu konusunda niyet unsurundan daha fazla bilgi verir. Daha doğrusu, ahlaki olanı kural olarak zihniyet, istisnai olarak ise niyet belirler diyebiliriz çünkü niyetin oluşmasında zihniyet birinci etken olsa da tek etken değildir ve yeni ve beklenmedik etkiler her zaman için niyeti, gerisindeki zihniyete uygun olmayan bir hâle getirebilir.

Bunların dışında, Abelardus, ahlaki problemin kaynağını insanın erdemleri de kusurları da barındıran doğasında gördüğünde mantığın ve olgunun yalanlamadığı bir yargı ortaya koymuştur. Nitekim insanlığın geçmişinde ve bugününde insan doğasındaki iyi yanların da kötü yanların da etkilerini görebilmek mümkündür. O, insanlara, doğalarındaki kusurlarla mücadele etmeyi ve erdemlere göre yaşamayı öğütler. Bu

konuda başarının ancak tanrısal bir yardımla olabileceğini de ekler. Ahlaki başarı, ebedi mutluluğu getirirken bunda başarısızlık ebedi hüsrana yol açacaktır. Abelardus, ahlaki problemin sebebini insan doğasında bulurken çözümü de yine orada bulur. Mutluluk isteği insanda yapısaldır. Bu isteğin gerçekleşmesinin erdemli bir yaşamla ilişkilendirilmesi, insanları erdemli olmaya özendirecektir.

Bir imtihan senaryosu içinde bu bakış açısı uygun yerine yerleştirilebilir: İnsanlar sınanıyorsa ve sınav, zorluğu teşkil edecek kötülük unsurunu da içeren bir ortama ihtiyaç duyuyorsa kötülük var olmalıydı ve dünyada iyilik ve kötülük birlikte bulunmalıydı. Sınanan insanlarda da iyiliği ve kötülüğü istetecek özellikler bulunmalıydı. Bu özellikleri Abelardus, ruhun erdemleri ve kusurları olarak belirlemiştir. Elbette bu tabloya kılavuzluk savındaki bir bilgi de eklenmelidir. Bu ise imtihan gerçeğini, iyiliğin üstünlüğünü, sonuçta iyiliği seçenlerin kazanıp mutlu olacaklarını açıklayan vahiy bilgisidir. Bu noktada inanç devreye girer. Çünkü vahyin bildirdiklerinin doğruluğu belli değildir. Zira böyle olsaydı ister istemez herkes onu doğrulamış olurdu ama bu olmamıştır. Bu durumda, vahye inanlar bir şekilde, inanmayanlarsa başka bir şekilde yaşayacak ve davranacaklardır.

İmtihan senaryosu konuya dâhil edildiği vakit, Abelardus'un ahlaki probleme bulunduğu köken ve onun çözümü için önerdiği yol daha inandırıcı bir hal almaktadır. İncanın mantığıyla bakıldığında onun etik görüşünde büyük bir problem göze çarpmamaktadır. Ancak onda hiçbir kusur bulunmadığı da söylenemez. Örneğin, davranışın nötr kabul edilmesi sorunludur. Eğer bir davranış, iyilik veya kötülüğünü sadece niyetten alsaydı Abelardus'un bakış açısıyla işkence ve tecavüz benzeri davranışları iyiye dönüştürecek sebepler bulunabilirdi. Ancak onun durduğu noktadan böyle sebepler bulunabilir gibi gözükmemektedir. Bununla birlikte, ancak kötülük iyiliğe yeğlenirse bahsi geçen davranışları olumluya çevirecek sebepler bulunabilecektir veya doğrudan bu davranışlar iyi kabul edilebilecektir.

Abelardus, mecbur tutulma, bilgisizlik ve hata gibi nedenlerle de insanda kötü davranışların tezahür edebileceğine dikkat çekmekte haklıdır ve düşünceye yeni bir ufuk açar. Denebilir ki her kötü davranışın gerisinde kötü niyetin bulunması gerekmez. Kötü davranışlar hata, mecbur tutulma, bilgisizlik, aptallık, kaza gibi nedenlerden de ileri gelebilir. Doğası gereği kötü davranışlar bulunduğu içindir ki kötülüğü niyete tabi kıldığı halde Abelardus, kötü davranışlardan da söz etmek zorunda kalmıştır. Bunu gerisinde kötü niyetin bulunmadığı kötü davranışlardan söz ettiği yerlerde görürüz.

Abelardus'un etiğinin mahiyeti şu şekilde verilebilir: Bu, dinî karakterli bir etikdir. Bu etiğin gayesi, insanı nihai iyiye ulaştırmaktır. İnsan için nihai iyi, diğer hayattaki

mutluluktur ve adalet, ölçülülük gibi erdemler bu mutluluğa ulaşmada birer vasıtaadır. Bir de mutlak en son iyi vardır ki o, Tanrı sevgisidir. Bu sevgi insanı daha iyi biri hâline getirir ve Tanrı'yı hoşnut eder. Tanrı insanın iyiliğini isterken, şeytan kötülüğünü ister. Şaşırtıcı olarak, suçsuz kimselerin acı çekmesi olayı da vardır. Bunun nedeni, Tanrı'nın onların günahıtan arınmalarını, güçlenmelerini veya başkalarına sabır konusunda örnek olmalarını istemesidir. Davranışlar, gerilerinde iyi niyet varsa iyidir. İyi niyet, Tanrı'nın hoşnutluğu için tanrısal yasayı uygulamayı istemektir. Kötü niyet ise tanrısal iradeye ters şeyleri istemek ve bunda bir sorun görmemektir.

Abelardus'un etiğinin en belirgin özelliği, iyilik ve kötülüğün belirleyicisi olarak sadece niyeti tanımaktır. Örneğin, Kant'ın ödev etiğinde bu konuda farklı olarak davranışlar da hesaba katılır. Herkesten beklenebilecek türden ve başkalarını araç yapmayan davranışlar, iyi kabul edilir. Her türden niyet etiğinin temel özelliği ise ahlaklılığı özünde bir niyet sorunu olarak görmektir. Diğer normatif etik tiplerinde olduğu gibi niyet etiğinde de insanlara kılavuzluk etmek amaçlanır. Bilinçli ve iradi davranışlar ahlaki sayılır. Normatif etiklerin birbirlerine yönelttikleri eleştiriler vardır. Normatif olmayan etiklerin ise tüm normatif etikleri hedefleyen eleştirileri vardır.

Yazar Beyanı

Araştırma tek yazarlı olduğundan, yazarlar arasında çıkar çatışması vb durum söz konusu değildir.

Kaynakça

- Abelard, P. (1995). *Ethical Writings* (Translate to English: Paul Vincent Spade). Cambridge: Hackett Publishing Company.
- Abelardus, P. (2022). *Filozof, Yahudi ve Hristiyan Arasındaki Diyaloglar* (Fırat Çelebi, Çev.). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Adler, A. (2003). *Yaşama Sanatı* (Selma Koçak, Çev.). Ankara: Doruk Yayıncılık.
- Adler, A. (2017). *İnsanı Tanıma Sanatı* (Doğukan Bal, Çev.). Ankara: Fark Yayınları.
- Akarsu, B. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Arslan, A. (2012). *Felsefeye Giriş*. Ankara: Adres Yayınları.
- Atayman, V. (2005). *Etik*. İstanbul: Donkişot Yayınları.
- Ayer, A. J. (1998). *Dil, Doğruluk ve Mantık* (Vehbi Hacıkadıroğlu, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Başgil, A. F. (1974). *Gençlerle Başbaşa*. İstanbul: Yağmur Yayınları.
- Bergson, H. (2016). *Etik ve Politika Dersleri* (B. Garen Beşiktaşlıyan, Çev.). İstanbul: Pinhan Yayıncılık.

- Blackburn, S. (1996). The Oxford Dictionary of Philosophy. New York: Oxford University Press.
- Bunnin, N. and Yu, J. (2004). The Blackwall Dictionary Of Western Philosophy. Oxford: Blackwell Publishing.
- Cevizci, A. (1999). Paradigma Felsefe Sözlüğü. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A. (2018). Etik. İstanbul: Say Yayınları.
- Çotuksöken, B. (1988). Petrus Abelardus'un Ahlak Anlayışı. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çotuksöken, B. (2021). Antropolojinin Işığında Etik Ya Da Ahlak Felsefesi. İstanbul: Notos Kitap.
- Dönmez, İ. K. (2007). Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 33. Cilt, s. 169-170.
- Frankena, W. (2007). Etik (Azmi Aydın, Çev.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Gökalp, N. (2010). Duygu ve Etik. Ankara: Ebabil Yayınları.
- Hacıkadiroğlu, V. (2000). İnsan Felsefesi. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Inwood, M. (1992). A Hegel Dictionary. UK Oxford: Blackwell Publisher Ltd.
- Kant, I. (2002). Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi (İoanna.Kuçuradi, Çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- King, P. (1995). "Abelard's Intentionalist Ethics", The Modern Schoolman, 72.
- Kuçuradi, İ. (2019). Ahlak, Etik ve Etikler. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Madden, E. H. (1968). "Farklı Açılardan Kötülük Problemi", Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21 Cilt.
- Mengüşoğlu, T. (2013). Felsefeye Giriş. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Moseley, A. (2019). A'dan Z'ye Felsefe (Ali Süha, Çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Omay, M. (2023). Çağdaş Etik Tartışmaları. İstanbul: Vakıf Bank Kültür Yayınları.
- Öğüt, V. S. (2022). Failin Ontolojisi. Ankara: Fol Kitap.
- Rothacker, E. (1990). Tarihselcilik Sorunu (Doğan Özlem, Çev.). İstanbul: Ara Yayıncılık.
- Topçu, N. (2021). Ahlak. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Türkeri, M. (2008). Etik Kuramları (Mehmet Türkeri, Der. ve Çev.). Ankara: Lotus Yayınevi.